

Zitierhinweis

Wernisch, Martin: review of: Thomas Kaufmann, Vykoupení a zatracení. Dějiny reformace [Erlöste und Verdamnte. Eine Geschichte der Reformation], Praha: Argo, 2020, in: Český časopis historický, 2021, 3, p. 651-661, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/8955722a9b324f7eb5d3126e58beff72>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

jež Leppin připouští (s. 26) – na rozdíl od Hamma se však příznačně vyhýbaje výrazu „systémový zlom“.

Reformace podle Kaufmanna

Thomas KAUFMANN

Der Anfang der Reformation. Studien zur Kontextualität der Theologie, Publizistik und Inszenierung Luthers und der reformatorischen Bewegung

(= Spätmittelalter, Humanismus, Reformation, Bd. 67)

Tübingen, Mohr Siebeck 2018², XVIII + 676 s., ISBN 978-3-16-156327-0.

Geschichte der Reformation in Deutschland

Berlin, Suhrkamp 2016, 1038 s., ISBN 978-3-518-42541-1.

Erlöste und Verdammte. Eine Geschichte der Reformation

München, C. H. Beck 2017³, 508 s., ISBN 978-3-406-69607-7.

Vykoupení a zatracení. Dějiny reformace

(Z němčiny přeložil Jan Dobeš.)

(= Historické myšlení, sv. 83)

Praha, Argo 2020, 396 s., ISBN 978-80-257-3182-6.

Jak ale tedy situace vyhlíží z protilehlé strany, nakolik ji má reprezentovat Thomas Kaufmann? Zpřítomněme si ji i tentokrát prostřednictvím tří děl – přičemž můžeme zůstat právě u těch, jež Leppin uvedl ve své „Reformaci“ (taková sice byla celkem čtyři, ale stranou můžeme ponechat nejstarší, pocházející již z doby „předjubilejní“, a zároveň ušetřené výtek). O jejich předním významu není sporu; ten se počíná až při bližším hodnocení.

V obou vydáních Leppinovy knihy figuruje, s výtoku relativně mírnou, ale setrvalou, Kaufmannův spis o „Počátku reformace“, poprvé vydaný v první polovině reformační dekády, znovu a v opravené podobě však již po jejím ukončení. Z předchozí trojice Leppinových textů by mu přibližným pendantem byly „Transformace“, neboť v obou případech jde o soubor studií uveřejněných postupně a na různých místech a teprve dodatečně sjednocené. Posledně uvedený výraz přiléhá ovšem zřetelně více ke Kaufmannově knize, jež nevznikla tak, že by autor její části

pouze seřadil a opatřil stručným úvodem, ale nově je zpracoval i doplnil zcela novými texty (a také obrazovým materiálem, výrazně integrovaným do argumentačního řetězce) v místech, kde by jinak vznikly citelnější mezery. Těsněji i výrazněji je tudíž provázal navzájem; v neposlední řadě i za pomoci závěrečných shrnutí a thesís, ale také důkladnějších „Prolegomen“ o „notorické obtížnosti úkolu historiograficky smysluplně prostředkovat mezi *longe durée* a událostí“, aby nezůstalo u pouhého násobení „ekvivokace pojmu reformace“ (s. 16).

Kniha tedy tvoří syntetičtější celek – na druhé straně však rozhodně nikoli na úkor analytického ponoru. Naopak, Kaufmann se nikterak nevyhýbá minuciosnosti, o níž sám ví, že čtenáře vystavuje nemalé námaze (s. VIIⁿ). Kritickým aparátem je svazek oděn těžce, až odstrašivě; patří k těm, u nichž na značném počtu stran zůstala větší část vyhrazena poznámkám pod čarou než textu nad ní. Odborníkům ovšem všechny tyto rysy díla nabízejí vposled hlavně obohacení, byť ne právě snadno dobyté. Pokud jde o obsah, jednotlivé oddíly krouží podle nápovědi podtitulu kolem Luther a reformačního hnutí, zájímající se o kontextualitu jejich theologie, ale také jejich publicistiky a inscenace – jakožto nástrojů, jež v interakčním procesu propojily široké síť reformačních aktérů. Pro českého čtenáře může být zvlášť zajímavý druhý „paragraf“, který se cele zabývá místem Jana Husa, resp. husitství, v konstrukci tradičního řetězce, do kterého se raná reformace zařadila (s. 30–67). Nemenší pozornost si ovšem zaslouhuje i kdekterý další oddíl.

Zůstaneme-li zde přesto u povšechného odkazu, pak proto, že „Počátek“ už má povahu díla prohlubujícího, ve vztahu k vybraným tematickým okruhům (jehož existenci je dobré podržet na paměti), zatímco k představení základních kontur Kaufmannova pojetí reformace jako celku (a vlastně i způsobů práce, jichž užívá) i jeho ústředních thesís se hodí jiný spis. Leppinovou „Reformaci“ uvedený jen v prvním vydání (s. 126), a již o poznání kritičtější; proti obojímu lze však mít vážné námitky.

Ze všech svazků, jež Kaufmann reformaci věnoval, je tento nejmonumentálnější. Poprvé se v knihkupectvích objevil již roku 2009 a hned napoprvé se přiblížil tisíci stranám, které pak ještě přesáhl v revidovaném a doplněném vydání rok před vyvrcholením jubilejní dekády. Od počátku vnímán jako událost, vyšel hned v roce 2010 podruhé německy a roku 2014 ve francouzském znění. Příznačně ovšem v Ženevě; je pravda, že zejména z mezinárodního pohledu se při názvu knihy, prostě obecných „Dějínách reformace“, bylo možné pozastavit nad germanocentričností obsahu, dříve sice běžnou, ale přítomnosti již docela nedostačující: autor se fakticky soustředil na říši, byť v širším výměru, takže Švýcarsko je tu zastoupeno ještě poměrně široce, přinejmenším svými

německojazyčnými oblastmi. Také u českého čtenáře mohl dojem zúžení poněkud zmírnit fakt, že kniha již tehdy začínala od Jana Husa. Přesto šlo o největnější z výtek, kterou jí i Němec Leppin uštědřil.

Stala se ovšem obsoletní, když Kaufmann v průběhu let spis doprovodil druhým, jenž z prvního vyrůstá, avšak právě soustředěným na mezinárodní rozměr reformace. Revidované vydání původního díla bylo pak již výslovně a neklamně nadepsáno jako „Dějiny reformace v Německu“. K této opravené verzi autor vedle jiných jednotlivých změn připsal i rozsáhlý epilog o presenci a podobách Luthera a německé reformace „v kultuře vzpomínání a v historickém bádání“ (s. 721–774) – jímž chtěl vyjasnit i místo vlastního díla v reformačně-historické literatuře, neboť reflexe dějin působení historických fenoménů ve vědomí pozdějších dob je dobrá „k odvracení nároků na inovativnost a uvědomění předběžnosti vlastních thesí i perspektiv“ (s. 721).

Kaufmannovi lze věřit, že tato slova mají svůj sebekritický obsah, ale zrcadlo se jistě snaží nastavit také jiným, kteří toho mají zapotřebí, a v tomto smyslu své dílo i hájí. A je třeba říci, že kritika, kterou vůči němu zamířil Leppin, byla vcelku přeměřená. Tvzení, že „kniha působivým způsobem reprezentuje pohled německého reformačně-dějinného bádání, zformovaný v 70. letech“, avšak nedostojí novějším tendencím (v 1. vyd. „Reformace“ na s. 126), ve skutečnosti již původní podobu textu vystihovalo tak málo, že vskutku působilo spíše jako pochybný nárok na vlastní „překonání zastaralého“, zaslepený nevráživostí.

Pravda je, že půdorys Kaufmannovy knihy vskutku působí dosti klasicky, takže v něm lze rozeznat obrysy ještě staršího původu než jen z druhé poloviny 20. století, částečně se tu rýsují i vazby se základy, položenými již kdysi Leopoldem von Rankem – tím spíše, že autor neprojevuje ikonoklastickou mánii a neuchyluje se k revisionistickým gestům. (V předmluvě k „Počátku reformace“ se naopak vyznal z dokonce ještě narůstajícího uznání vůči generaci svých učitelů a z pochopení reformačně-dějinného bádání jako úkolu přesahujícího a spojujícího celá pokolení badatelů, takže by se na návaznosti mělo i v tomto smyslu pamatovat neméně než u předmětu, kterým se obírají). Jenže obsah do tohoto rámce vpravený je prohloubený vskutku mnohostranně (ve zmíněné předmluvě Kaufmann poznamenal, že korektury kursu jsou ovšem nevyhnutelné, ale právě proto na ně není zapotřebí příliš upozorňovat a mají mluvit samy za sebe). Ve výsledku tedy kniha celkem vzorně obráží nejnovější stav bádání.

Mediálně-komunikativní aspekty reformačních dějin, jejichž podání přiznal i Leppin na citovaném místě „plasticitu“, jsou přítomny opravdu nápadně.

Zjevně na nich spočívá autorovo zalíbení (v celém Kaufmannově díle se kupř. až znávujícím způsobem často „inscenuje“, jak jsme se s tím setkali hned v podtitulu „Počátku reformace“ – což ovšem jistě není proti duchu nynější doby, a týž pojem neproblematicky užívá i Leppin). Ale jakkoliv silně tento rejstřík rozehrává, zůstává tu jen jedním v široké metodologické škále, ve které se s ním s různou intenzitou obměňují další přístupy theologicky, sociálně i kulturně-dějinné. Autor látku nahlíží z mnoha aspektů, takže postihuje jak kontexty „makrohistorické“, tak i dění na rovině všednodennosti. Jeho podání je veskrz jemně diferencované a opřené o detailní znalosti. Autor stěží kde uvažuje monokausálně; právě „metodické zúžení“ a jím podmíněné „smrštění“ pozorovaného předmětu naopak vytkl jako recensent Leppinově „Cizí reformaci“.¹⁹

Kaufmann však nevede proti Leppinovým pozitivně intendovaným důrazům žádný frontální útok, naopak jim do značné míry vychází vstříc a integruje je do vlastního pohledu. A bylo tomu tak již v prvním vydání; následující popis se sice přidržuje aktualizovaného, ale v tomto ohledu se změnilo jen málo. Tak může být i Kaufmannova kniha hned na záložce obálky uvedena ohrazením vůči někdejšími stereotypním představám temného středověku a reformace jakožto dílu jednoho člověka – aniž by se ovšem bylo zapotřebí vychloubat, že s nimi snad opravdu zatočilo teprve předkládané dílo. Lutherův impuls zapadá, jak se zde dočteme, do kontextu „mnohotvárných zlomů“, jež se okolo roku 1500 odvíjely v politickém, ekonomickém i kulturním životě – a svého enormního účinku by nemohl dosáhnout, kdyby si s ním neuměli něco počít mnozí aktéři nejrozumnějšího druhu (v neposlední řadě přičiněním masových médií své doby).

Uvnitř knihy se pak ani Kaufmann neptá po „příčinách“ reformace, ale po jejích „podmínkách a předpokladech“ (s. 36). Ví, že si je pochopitelně nemohla vytvořit sama (s. 25), a i on je hledá a nachází v obšírně líčeném plurálním církevním světě pozdního středověku, pro nějž obnova církve nebyla vedlejším, ale stěžejním tématem. A vlastně do téhož rámce sám řadí i formování Lutherova poznání, jež samo o sobě, dokud na jeho základě nepřistoupil k akci za účelem proměny uspořádání církve (s. 22 a znovu a podrobněji s. 126–128), také bylo pouze jedním z řady předpokladů reformace, jakkoliv ovšem nepostradatelným (s. 127).

Jistě tomu ale není tak, že by Kaufmann Leppinovi prostě přitakával; v nejednom ohledu mu skutečně docela pevně oponuje. V knize však málokdy

19 *Ein Gespenst namens Protestantismus*, Frankfurter Allgemeine Zeitung z 19. 3. 2016 (přístupné na: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/sachbuch/buecher-zum-lutherjahr-ein-gespenst-namens-protestantismus-14133169.html>).

frontálně, spíše cestou klidné diferenciace a subtilního položení akcentu. Právě proto, že reformace jako taková začíná až skrze „jednání...“, z něhož se stala událost“ (s. 150), je důležitější otázka, „odekdy se Luther stal ve smyslu reformace církve veřejně působným“ (s. 149), než se dohadovat, zda vůbec prožil nějaký „eruptivní přelom“ (s. 148) na poznávací rovině (k popírání čehož Leppin upřel notný díl své energie). A změna otázky ovšem vede i k rozdílným odpovědím. Neboť onou iniciální událostí, od níž se překotně odvíjelo další dění, se zjevně a zřetelně přece jen stal odpustkový spor. Nadále je proto relevantní mluvit o začátku v souvislosti s rokem 1517, ovšem v jistém, jasně definovaném smyslu.

Kaufmann se ostatně řadí i k těm, kteří nadále považují za nejpravděpodobnější též zveřejnění thesí na chrámových vratech (s. 182), samo o sobě však pro něho zůstává bodem vedlejším a nikoli rozhodujícím, ať již se potvrzuje anebo odmítá. Ve skutečnosti autor připouští i váhu zásadnějších protiargumentů, komplikujících periodizační otázky: jednotlivé události jistě nemají být atomizovány a hypostazovány, ke každé se váží děje předběžné i následné (s. 156). Nemá žádný velký smysl příliš pevně fixovat ke kalendářním datům cosi, co ve své podstatě je „procesem theologického zpochybnění, publicistického potírání a tvořivé přeměny zděděné podoby církve“ (s. 21), „ve vědomém sebevymezení vůči církvi římské a za rozchodu s právními základy, jež v ní platily“ (s. 22) a se závažnými důsledky na politické, sociální i kulturní rovině.

Přesto však – má-li si pojem reformace vůbec zachovat historiografický smysl: „onen dějinný příběh, který se obvykle nazývá *reformací*, se započal jako koherentní historická spojitost poté, co širokým kruhům doposud neznámý augustiniánský mnich a profesor theologie na kurfiřtsko-saské univerzitě bez tradice zahájil kritiku odpustků a vyvolal odpovídající protikritiku. Luther stojí na počátku tohoto příběhu – ovšem nikoli jako osamělá postava... nýbrž jako ústřední figura určité osobní a diskursivní konstelace, jako osoba, na níž se hned po jejím vystoupení začali dělit duchové“ (s. 156n). Přičemž skutečnost, že právě takto se situace jevila již současníkům, padá na váhu podstatným způsobem.

Je ovšem také jisté, že Luther jakožto první mezi protagonisty, postava jednotící i rozdělující, nemohl sehrát roli nekomplikovaného hrdiny (už vůbec pak Kaufmann nepatří mezi ty, pro něž by byl hrdinou národním), který by všechno řídil podle své osobní vůle; ani o tom není třeba vést spor. Podobně jako o liniích kontinuálně navazujících na pozdní středověk. Ty podrží svůj význam, pro Kaufmanna výslovně „bezpochyby značný“; vždyť „tyto faktory zapůsobily i na to, jak reformace dosáhla svého účinu“ (s. 157). Jenže pro stanovení počátku hrají roli podružnou.

A už vůbec za „odostřenou“ považuje autor otázku, nakolik má sama reformace mít „středověkou“ či „novověkou“ povahu (s. 20). Mj. i díky úspěšnému zavedení konceptu raného novověku jako epochy *sui generis*, s níž na rozdíl od dřívějšího neurčitěji obecného „novověku“ není spojen dojem, že se jí snad postulují současný, „moderní“ charakter historických událostí. Uprostřed této epochy reformace představuje etapu (s. 23), jež ale ani tak neztrácí „epochální“ význam ve smyslu „centrální významnosti“ (s. 23), neboť zůstává „pronikavým zářezem či „přelomem“ – předně „v dějinách církve a křesťanství“, ale v důsledku jejich významu pro „sociální ústrojí“ oné doby nutné i pro společnost jako celek (s. 23).

Výraz „přelom“ je tedy Kaufmann ochoten zasadit do uvozovek, nicméně nevidí důvod se ho úplně vzdávat. Neužívá jej jako bojové heslo, protože je mu zřejmé, že k reformačnímu navazování a zpřetrhávání je možné se vyjadřovat jediné „s pečlivou rozvahou“, aby vždy zůstalo přítomno obojí a důraz na žádný moment nepopřel přítomnost druhého (s. 26). Ale také od něho neustupuje, sám se přiznává k pohledu, který přece jen vidí „naklonění vah ve prospěch diskontinuity – jediné ono ospravedlňuje, abychom historický pojem reformace užívali i nadále“ (s. 26). Fakticky sice existovala pouze „jako souvislost rozličných městských a teritoriálních reformací“, jako taková však přece jen ano (s. 32).

Kaufmannovi se tedy reformace pojmově nerozpadá „v sérii hospodských rvaček“ jako třicetiletá válka Kusejrovi v povídce Ivana Vyskočila – což, jak si ještě připomeneme, je nebezpečí, jež se reálně vznáší nad některými částmi současného dějepisectví reformace. Pro tuzemského čtenáře ovšem v této souvislosti není bez zajímavosti, proč se u Kaufmanna v uvozovkách ocitá i česká „reformace“, která dosud nebyla vnímána jako rozpad „latinského“ křesťanstva, třebaže uvnitř evropské reformace si zachovala čestnou presenci (s. 27).

Ostatně obezřetnost vůči datačním fixacím a naopak zase respekt k procesuálnímu charakteru dějin bere Kaufmann natolik vážně, aby i počátky reformace vnímal graduálně. Se spory o odpustky spojuje přesně vzato prvotní formování reformačního hnutí, ale za „vlastní zahájení německých reformačních dějin“, tj. postupného převzetí odpovědnosti za organizaci církevních poměrů do rukou teritoriálních vrchností říše, může i on označit wormský sněm v roce 1521 (s. 299). Podobně se u něho jeví též situace okolo termínu *ad quem*, a po pravdě řečeno právě v tomto ohledu může až překvapit, jak málo cítí potřebu stanovovat v chronologickém členění nějakou důslednou protiváhu proti Leppinovu.

Oddíl, nadepsaný „Reformace v říši“, totiž v Kaufmannově knize končí vlastně již rokem 1530, ve kterém se zrodilo augsburské vyznání víry, a pak již se

líčení chýlí k epilogu. Ve své polovině statný svazek stále ještě krouží kolem dění ve 20. letech 16. století, v nichž tak zjevně spočívá jeho hlavní těžiště. Oproti Leppinovu se tedy posunuje pouze nepatrně a v důrazu na „mladého“ Luthera se oba autoři mnohem spíše shodují, než rozcházejí. Co jindy bývá klasifikováno jako reformace pozdní a překrývá se již s „konfesijním věkem“, chápaným i jako období *sui generis*, je v Kaufmannových „Dějínách“ jakožto „druhá etapa“ (s. 24) zastoupeno, ale již střídmeji, s reformací přímo související, ale ne s ní jednoduše ztotožněno.

Odtud také vyplývá, že „Dějiny“ ve svém celku pojednávají poměrně více o reformaci v městech než v teritoriích. Přesto nekončí abruptně, ale velmi logicky docházejí až za augsburský smír, uzavřeny kapitolou o konfesijních kulturách, jež se etablovaly v podmínkách tímto smírem kodifikovaných (jak je ostatně, spolu se jménem autora konceptu, krátce zmínil v závěru své knížky i Leppin) – a nechávají otevřený výhled i k návaznostem ještě mnohem dlouhodobějším, dosahujícím až do současnosti: „Reformace nabízí příběh dlouho trvajícího, vposled však naveskrz úspěšného procesu civilisace pluralizovaného křesťanského náboženství... Náboženství existuje a působí imponujícím dojmem jako takové, tj. jakožto náboženství, v rozmanitých subsistenčních faktorech, s nimi, na nich a pod nimi. Reformace stojí na počátku pokračujícího, dodnes neuzavřeného dějství diferenciacie latinsko-evropského křesťanství, jež ruku v ruce s jeho globalizací, masivně uvozenou v 16. století, ovlivnilo veškeré dějiny a náboženskou kulturu lidstva, podle kontextu větší či menší silou“ (s. 773).

Ani Kaufmann, který je ostatně sám theologem, tedy nijak nepřehlíží náboženské jádro jako prvotní hybný impuls i zůstávající podstatu a sjednocující jmenovatel reformace. Metodicky ji však nechce zužovat ani na ně, neboť historickou skutečností je právě jeho fascinující proniknutí do nepřehledného množství jiných životních poloh (a to již za jejich novověkého předznamenání), v nichž se svým účinkem může stát zajímavým i pro leckoho, koho nezajímá jako takové, ale zprostředkovaně se ho přesto týká.

Vůbec, shrneme-li předchozí pozorování: Kaufmannova stanoviska se od Leppinových sice liší, nikoli však diametrálně a nemůže být vážně považován za charakteristického nositele překonaných postojů, proti nimž se Leppin se svým obrazoboreckým furem vymezuje – jakkoliv to tento občas sám naznačuje a někteří z jeho zastánců zřejmě i považují za hotovou věc. V každém případě Kaufmann sám roli, již mu přisuzují, hrát nezamýšlí, a má k tomu dobré důvody. Spor o etikety odmítl vést hned v první kapitole, kde zároveň vyjadřuje i pochopení pro motivy, které k němu mohly vést: „Že dekontextualizace, obzvláště Luthera, jež

nebyly prosté heroizací, vedly v dalším bádání nezřídka k usilovným snahám o jeho „rekontextualizaci“ ve středověku, ba i k objevování středověkého Luthera, tedy neudivuje. Ale skutečně získáno tím bylo jen málo. Neboť dnes již stěží někdo může zpochybňovat, že všechny ony atributy – středověký, předmoderní, mimočasově evangelický, moderní atd. – jsou umělými konstrukty“ (s. 13).

Proto se autor kvůli nim nemíní zbytečně rozčilovat a přenechává tuto zábavu těm, kteří se chtějí prát o „nároky na uplatnění, jakým bývá připisována působivost v neposlední řadě na obzoru aktuálního střetání o náboženskou konkurenci a ekumenu“ (s. 20). Kdo se k nim chce přiřadit, nechť se v těchto slovech pozná, ale Kaufmann v této souvislosti Leppina nejmenuje. Naopak ho uvádí v epilogu (příznačně s odkazem k jeho „Transformacím“) jako svědka svého pozorování, že „nikdo, kdo zdůrazňuje, že reformace představovala historický „přelom“, nebude moci popřít hluboce založené vazby ke kulturnímu světu pozdního středověku; nikdo, kdo zdůrazňuje kontinuální linie mezi reformací a středověkem, nebude moci zneuznat, že Luther a jeho spojenci to, co zdědili, všelikým způsobem „transformovali“, ale také radikálně pozměnili nebo i zrušili“ (s. 767).

Právě ve zpřítomnění koexistence obojího prvku spatřuje Kaufmann (*de facto* si tak dává vzájemně za pravdu s Köpfem) pozitivní dědictví tübingské školy, jež se předně zajímala o spojitosti v oblasti theologie a zbožnosti – zatímco Moeller vyšel od „sociálních, právních a kulturních pojítek a afinit mezi městy a reformací“ (s. 767), přičemž však i to učinilo obsoletním „klasicko-protestantský pohled na dekadentnost pozdního středověku, činící reformaci jakoby „nevýhnutelnou““ (s. 768). Obě badatelské tradice se tak vůbec nemusejí potírat, naopak se mohou vhodně doplňovat. Kaufmann sám (s oběma se setkal již jako student přímo v jejich „velehradech“) se v tomto smyslu staví na posici ve zdravém středu – a po pečlivém přezkoumání mu těžko nedat zapravdu, že ji opravdu vyvážil lépe, než se prozatím daří Leppinovi.

V „zápasu titánů“ tedy göttingenský profesor svými analyticko-syntetickými schopnostmi vynikl a jeho „Dějiny reformace v Německu“ tento úsudek podstatným způsobem podepírají. Že přesto nemohou být stejně silné po všech stránkách a použitelné k čemukoli (natožpak lépe než všechny práce Leppinovy), by mělo být samozřejmé. Co od nich lze očekávat a co už méně, vyplývá zčásti již z některých vědomých vymezení, s nimiž jsme se mezitím setkali. Nemohly se vyhnout ani některým drobným věcným chybám na tematických periferiích, notabene při svém rozsahu. A jemu navzdory: jak jedna perspektiva stále znovu doplňuje druhou, navzájem si také ubírají místo, takže zajímá-li se kdo o některou jednotlivou fasetu (včetně theologické), může pořád ještě nabýt dojmu, že přišla až příliš zkrátka. Přesto

však, kdo se zajímá o celkový obraz „rané“ reformace v prostoru říše, najde právě zde zdroj z nejlepších, jaký není radno pominout.

Kaufmannovu knihu tedy právem doporučil již ve své recenzi na první vydání Heinz Schilling (který na ní v neposlední řadě ocenil právě i to, že reformace jakožto konkrétní etapa dlouhodobějších dějinných procesů zde opět nabyla jasnějších kontur) odborníkům jako klasické referenční dílo a ostatním čtenářům jako poutavě a barvitě sepsaný zdroj bezpečných informací.²⁰ Po pravdě řečeno, u laiků půjde o náročnější zájemce, kteří se jen tak nezaleknou nejen cizích slov, ale právě i vnímání širokého a zároveň detailně prokresleného panoramatu, při jehož procházení je zapotřebí ledacos podržet na paměti. Avšak lze souhlasit, že k autorovým kvalitám patří i schopnost dějiny neredukovat na jednu zvolenou linii, a přesto je převyprávět jako soudržný příběh. A že autor sám myslel na různorodé publikum, dokazuje vícestrannost rozsáhlých příloh, k nimž patří jak dostatečně obsáhlé poznámky a důkladná bibliografie pro ty, kteří se chtějí pouštět dál, i několikery rejstřík, tak i chronologická tabulka, pojmový glosář, biogramy, mapy a ilustrace.

Leppin ovšem ve druhém vydání své „Reformace“ přenesl dřívější pod-
míněné studijní doporučení na již také zmíněný novější přehled reformačních dějin z Kaufmannova pera, od počátku reflektující evropskost reformace (v níž se křesťanský život zdaleka pouze nerozpadl do národních partikulí, ale nově se formoval právě i jeho mezinárodní rozměr). Ten tudíž nezbytně zahrnuje také dění v ostatních evropských zemích, ba i jeho globální důsledky (přesahující hranice protestantismu, v Evropě i mimo ni). Přesto však je vcelku stručnější, resp. i jinak čtenářsky přívětivější a odlehčenější (velmi výrazně u kritického aparátu, který sice úplně neodpadl, ale o jeho přetíženosti nemůže být řeči; pomůckou k prohlubujícímu studiu se nyní stává spíše seznam literatury).

Posun k populárnější vědeckému tónu naznačuje již titulní list, na němž prosté „Dějiny reformace“ sestoupily do podtitulu, zatímco místo hlavního názvu zaujali barvití „Vykoupení a ztracení“. Celkově se s tímto posunem zdá souviset i menší opatrnost vyjadřování. Místo stálého vyvažování řečeného novými a novými charakteristikami a dovětky, s nimiž se je v Kaufmannových textech možno setkat tím více, čím akribičtější jsou odborné, se objevují stručné a úderné, avšak tím i jednostrannější charakteristiky, jež si někdy slouží dokonce riskantně anachronickými termíny soudobého „žurnalistického“ diskursu.

Ve skeptičtějším čtenáři, který má neblahé zkušenosti s revolucionáři i s protestantským sektářstvím, vyvolá spíše obtížné otázky než prosté nadšení

20 V *Süddeutsche Zeitung* z 31. 10. 2009.

mj. epilog, přiznávající se ke „Kouzlu počátku“, jakým byla obestřena reformace raná jakožto „laboratoř náboženských možností“ dosud nevyzkoušených a neostýchajících se ani utopických vyhlídek (v originálu s. 425–427, v překladu s. 321n). Způsob, jakým badatel, který se také přiřadil k odmítajícím dát v ohlednutí bezvýhradně za pravdu Lutherovi proti Karlstadtovi (kritickou edici jehož děl připravuje tým, v jehož čele Kaufmann stojí), současníkům doporučuje, aby se inspirativnímu kvasu „jarního rozkvětu“ otevřeli, může zapůsobit až naivně. Ale kdo se zaražen do jeho vět zahloubá, zjišťuje, že i v této podobě přece jen mohou být dostatečně rafinované, aby ve skutečnosti zvaly k zamyšlení jak nad možnostmi, tak i nad mezemi entusiasmu. Neboť jakkoliv autor chce oslovit široké publikum aktuálností pojednávaného předmětu a aktualizovatelností jeho odkazu ve změněných poměrech, zůstává zároveň sám jedním z nositelů „střízlivého historického rozumu“, který jistá „očekávání... pokládá za poněkud blouznivá“.

Jinak orientovaní čtenáři by v textu možná zdůraznili zase jiné provokativní momenty. Volkeru Leppinovi pochopitelně kazilo dojem z četby nerozpačitě důrazné užívání kdektěrého výrazu, který se on sám po léta snaží kolegům vymlouvat. Jako výraz přímé oposice tu působí jmenovitě kapitola, nadepsaná „Na počátku stál Luther“ (s. 17n; 20n) – byť v jasně vysvětleném smyslu, který Kaufmannovi nebrání vzápětí panoramaticky vylíčit situaci „Evropského křesťanstva kolem roku 1500“ podobně jako Leppin (u obou si odpovídá také koncový bod časových tabulek u nantského ediktu z roku 1598 – jímž ovšem ve skutečnosti nekončí líčení, sledující hutně, ale plynule i působení odkazu reformace následujícím dobám, v globálním protestantismu i za jeho hranicemi, a proměny chápání i zkoumání tohoto odkazu, v reformačních jubileích i ve vědecké debatě, až po současnost). Leppin tedy sice uznal, že Kaufmannovo dílo dostalo krásné roucho, a to nejen ve vnější výbavě, ale i v „moderních kulturně-historických způsobech nakládání“ s látkou, nicméně tradiční soustředění na počátek u Luthera zůstává neuralgickým bodem.

Zbývá doufat, že trvající spor ještě alespoň bude produktivním. Jemu navzdory také tato Kaufmannova kniha představuje nejen čtivý, ale též silně spolehlivý a (měřeno jejím rozsahem) i potěšitelně obsáhlý přehled vědomostí na úrovni současného stavu bádání, seznamující též s důležitými problematy, o nichž se v něm dnes diskutuje. Záměr se tedy v zásadě zdařil velmi dobře a nikterak tuctový výsledek byl obratem odměněn novým úspěchem: poprvé uveřejněno roku 2016, na vrcholu oslav již dílo doznalo nově přehlednutého vydání. Tehdy také po celé týdny stálo v čele žebříčku bestsellerů magazínu

„*Spiegel*“. Přiměřeně koncepci knihy šlo ovšem též o úspěch mezinárodní. Anglický překlad se připravuje v Oxfordu, ještě před ním však stačil vyjít italský, srbský – a tentokrát také český.

Martin Nodl jakožto historický redaktor nakladatelství Argo, jež titul zařadilo do edičního plánu, touto volbou opět jednou osvědčil svůj rozhled i pohotovost v akci. Pro českou reformačně-dějinnou literaturu jde o jasné obohacení – třebaže autor beztak již choval lichotivé mínění, v knize vyjádřené, že tuzemské bádání o reformaci je tím, jež se na východní straně někdejší „železné opony“ po jejím pádu rozvinulo spolu s polským a slovinským nejintenzivněji (s. 423; 317).

Jediným momentem, který uznání vůči počinu Arga nutně kalí, je nedotažená redakce jazyková. Ne že by překlad Jana Dobeše musel být označen přímo za špatný; přece se však neubráníl netoliko jazykovým nepřesnostem, ale také věcným chybám, jejichž přítomnost i počet naneštěstí ztěžují použití knihy k účelu, k němuž by jinak mohla sloužit opravdu dobře, totiž její nasazení jakožto učebnice (jen jako jeden příklad z mnoha, trpce zábavný: slavné vodítko, podle něhož Luther jakožto překladatel Bible chtěl s pozornou učenlivostí „hledět na ústa matce v domě, dětem na ulicích, obyčejnému člověku na trhu“, citované na s. 196 předlohy, se na s. 151 převodu změnilo v tvrzení, že „tomu přihlížel wittenberský reformátor ‚s otevřenými ústy‘“ udiveného hlupáčka).

Snadněji prominutelný je jiný deficit oproti originálu: vynechání velmi bohatého ilustračního doprovodu, byť ten v souladu s Kaufmannovými zvyky nepředstavoval jen vnější přídavek, ale spíše obohacující dimenzi obsahu (na niž také Leppin ve svém popisu výslovně upozornil a ocenil ji). Snadno však pochopit, že jeho podržení by celý podnik učinilo výrazně a dost možná i ničivě náročnějším pro nakladatele i pro zájemce o koupi.